

Zitierhinweis

Koupil, Ondřej : recension de : Rudolf Klinkhammer, Die Kirchenmusikhandschriften der Benediktinerabtei St. Wenzel in Braunau. Böhmen im 18. Jahrhundert und ihre Schreiber, Sankt Ottilien : EOS Sankt Ottilien Verlag, 2016, dans : Český časopis historický, 2018, 2, p. 559-563, DOI: 10.15463/rec.1737014464

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

Rudolf KLINKHAMMER

Die Kirchenmusikhandschriften der Benediktiner in Böhmen im 18. Jahrhundert

Bd 1: Die Kirchenmusikhandschriften der Benediktinerabtei

St. Wenzel in Braunau/Böhmen und ihre Schreiber

Sankt Ottilien, EOS Sankt Ottilien Verlag 2016, CXXI + 1101 s.,

ISBN 978-3-8306-7753-6.

Martin MÁDL a kol.

Benediktini: barokní nástěnná malba v českých zemích I–II.

Praha, Academia 2016, 1072 s., ISBN 978-80-200-2621-7.

Téměř současně vyšly v roce 2016 dvě zásadní práce přispívající k poznání duchovního a kulturního života benediktinů v Čechách a na Moravě v raném novověku: muzikolog Rudolf Klinkhammer začal publikovat své životní dílo, připravované poslední čtvrtstoletí, katalog hudebnin dochovaných na různých místech jako dědictví po dvojklášteři Břevnov-Broumov; a kunsthistorik Martin Mádl a jeho spolupracovnice a spolupracovník zase završili léta mapování nástěnných maleb v benediktinských kláštorech.

Katalog hudebnin je prvním dílem soupisu rozvrženého do tří svazků. Jeho zárodek jsme viděli ve sborníku vydaném k miléníu břevnovského kláštera v roce 1993.¹ Koho by však tehdy napadlo, že za pětadvacet let začne autor vydávat maximalisticky pojatý soupis dochovaných hudebnin, jehož první svazek přesáhne tisíc tiskových stran formátu B5? Vyšlý svazek se zabývá hudebninami v Benediktinském opatství sv. Václava v Broumově, tedy v sídle raně novověkých břevnovských opatů a místě, kde benediktini provozovali klášterní gymnázium a spravovali na kompaktním území „benediktinské zemičky“ (*Ländchen*) několik far a po hospodářské stránce panství. Další dva ohlášené svazky mají pokrýt mateřský klášter v Břevnově u Prahy a pak muzikálie z městského — děkanského — kostela sv. Petra a Pavla v Broumově. Od autora vím, že uvažoval ještě o čtvrtém svazku, kterému říká „studie“ a který by poskytl syntetický pohled na dokumenty zpracované v katalogu. Historický úvod (s. CIII–CXV) zasazuje sepisované hudebniny do kontextu klášterních dějin: do vlády opatů stavebníků, budovatelů, rekonstruktérů a učenců Othmara Zinka (1700–1738), Bennona Löbla (1738–1751), Friderika Grund(t)manna (1751–1772) a Stephana Rautenstraucha (1773–1785).

Jádrem knihy je vlastní tematický katalog. Každý zápis v něm má 17 kritérií (položek, s. CXVI). Katalog je uspořádán v základu podle jmen komponistů a střídají se v něm postavy velmi populární (František Xaver Brixi, Joseph Haydn nebo Wolfgang Amadeus Mozart) s méně známými jmény benediktinských skladatelů. Řeholníci vedle tradičního chorálního repertoáru nejenže figurální hudbu sami provozovali, ale někdy i skládali (samozřejmě také zaměstnávali profesionály). V katalogu nechybějí ani anonymně dochované skladby

1 Rudolf KLINKHAMMER, *Figuralmusik in Břevnov und Braunau zur Zeit des Priors und Abtes Friedrich Grundmann (1730–1772)*, in: Johannes Hofmann (ed.). Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr, St. Ottilien 1993 (= Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige, Ergänzungsband 33), s. 401–495.

(s. 515–568) a rukopisné sborníky (s. 569–574). I když v titulu knihy stojí omezení na rukopisné prameny, najdeme v ní též oddíl evidující tisky notového materiálu (s. 575–624). Zápisy obsahují transkripce incipitů jednotlivých rukopisně dochovaných skladeb. Pro zájemce o starou hudbu a aktivní hudebníky tak Klinkhammerův soupis nemá jen funkci archivní pomůcky, ale otvírá i potenciální nový život některých skladeb.²

Nenápadný dovětek podnázvu svazku „und ihre Schreiber“ se naplňuje na víc než třech stovkách stran (s. 625–946) jako svého druhu encyklopedie těch, kdo se v broumovském klášteře v dané době dotkli papíru a psali noty — navíc je to i encyklopedie celého jejich světa. Je to totiž série biogramů, soupis jejich opisů a ukázky jejich rukopisu. Klinkhammerova důslednost v určování opisovačských rukou vedla i k zavedení identifikovaných bezejmenných rukou (Anonymus 01–65[!]), i s pokusy o jejich určení (s. 671, pozn. 331: časové zařazení a odhad „Er war wahrscheinlich ein Konventual“). Muzikologická příručka tady přerůstá oborové hranice: klášterní historik si může gratulovat, když „jeho“ benediktin opisoval noty — pak tady totiž najde jeho biogram; vznikne-li jednou žádoucí břevnovsko-broumovská „profesní kniha“ (katalog řeholníků, kteří tu složili své sliby), bude Klinkhammerův seznam nezbytnou pomůckou pro řadu hesel. V seznamu biogramů jsou samozřejmě i benediktini, kteří vynikli i v jiných oborech než v hudbě, například třebechovický rodák Bonaventura Pitr [Pit/t/er] (1708–1764).

Zklamán nebude ani ten, koho zajímá širší klášterní svět: stručně jsou zaznamenáni i klášterní zaměstnanci, jejich kariéry, rodinné vztahy. Z osobností uvedených v seznamu stojí za zmínku například kapelmajstr Franz Xaver Czerny (1734–1777), který působil v Broumově a se svou ženou Marií Theresií měl čtrnáct dětí. Toto osvětí klášterů (tradičně *familia*) se vytvářelo po generace a v případě našeho dvojkláštera se ukazuje i břevnovsko-broumovská mobilita v tomto společenství — například když si Kateřina Scholasika Javůrková, dcera břevnovského klášterního varhaníka, vzala v roce 1761 Josepha Gramera, klášterního varhaníka broumovského.³ Jako u všech příruček tohoto typu i užitnou hodnotu Klinkhammerova katalogu zvětšuje množství rejstříků (s. 947–1101).⁴

2 Do archivů skladeb pocházejících z benediktinských klášterů sáhl při přípravě hudebních nahrávek například Robert Hugo; o benediktinském skladateli Guntheru Jakobovi: Robert HUGO, *Autobiografie barokního skladatele Gunthera Jacoba OSB jako vzhled do pražského monastického života začátku 18. století*, Acta musicologica (online) 2014, č. 2, <http://acta.musicologica.cz/14-02/03.pdf> (2. 3. 2018).

3 Seznam biogramů tak připomíná prosopografické črty staré práce benediktina Laurentia Wintery *Stift Braunau im Dienste der Kultur: ein Beitrag zur Kulturgeschichte der katholischen Kirche in Böhmen* (zvláštní otisk z *Jahresberichte des öffentlichen Stift-Obergymnasiums der Benediktiner zu Braunau am Schlusse des Schuljahres 1904*, Braunau 1904).

4 Kniha obsahuje i české texty a u nich je škoda, že asi neprosly korekturou (ruší technická banalita, že místo liter <ú>/<Ů> se v sazbě používá <ù>/<Û>, a drobné nepřesnosti se najdou i v názvech institucí, např. na s. XLIII: „Památník Zapadlých vlástenčů“, „Archiv města Plzně“, „Státní oblastní archiv v Plseň“).

Kromě informační váhy spojuje oba katalogy týkající se českých benediktinů i váha fyzická. Klinkhammerův katalog je tištěn na těžkém natíraném papíře, nejspíš kvůli četným fotografiím notových zápisů. Podobný papír má dvousvazková, průběžně paginovaná publikace o nástěnných malbách v kláštorech benediktinů, kterou nabídl veřejnosti Martin Mádl se svým autorským kroužkem. Katalogu jsou předeslány tři kapitoly obsáhlého úvodu (s. 15–98), popisující vztah benediktinského řádu k umění a jeho mecenát v raném novověku (Štěpán Vácha), fenomén nástěnných maleb v českých benediktinských kláštorech a projekty, při kterých tato díla vznikla (Martin Mádl), a nakonec jsou v medailoncích zachyceni malíři, kteří se podíleli na výzdobě klášterních i farních kostelů, kaplí, prelatur a sídel (Martin Mádl a Michaela Šeferisová Loudová).

Katalog nástěnných maleb je uspořádán podle lokalit, případně podle jednotlivých objektů v dané lokalitě, a zabírá většinu knihy. Je komponován vlastně jako výstavní katalog nebo inventář s čísly a úvody, celá kniha je doprovázena technicky dokonale provedenými snímky maleb, na nichž je mnohdy vidět víc detailů než na malbách samotných, protože ty bývají umístěny vysoko, v nepříznivém světle apod. Svou kapitolu v něm mají hlavní kláštery, které spravoval „opat břevnovský v Broumově“ v 17. a 18. století, tedy Břevnov, Broumov a Rajhrad, ale i lokality menší (Kladno, Hrdly, Vernéřovice, Heřmánkovice, Božanov, Martínkovice Svatý Václav a Svatý Petr a Pavel v Broumově, Vižňov, Olivětín, Otovice, Ruprechtice, Počaply, Rajhrad, Ostrovačice, Lehnické Pole). Právě tím se podtrhuje soustavnost katalogu, který umožňuje rekonstruovat celou soustavu benediktinských Čech a benediktinské Moravy a Slezska v raném novověku. Popsány jsou totiž i kláštery další, ať už nějak organizačně blízké Břevnovu (Sázava, Svatý Jan pod Skalou, Svatý Mikuláš), nebo vzdálené (Kladruby).

Protože každé heslo vlastně představuje malou dílčí studii, je předem k neúspěchu odsouzen pokus vybrat nějaké klíčové interpretační popisy jako *pars pro toto*. Přesto: přesvědčivě působí například nová interpretace Steinfelsovy malířské výzdoby kleneb břevnovského klášterního kostela sv. Markéty, kterou vizuálně vnímáme obvykle jako sérii disparátních polí. Jedná se nejspíš o následek restaurátorských zásahů v 19. století, původně, jak ukazují analogie, to nejspíš měl být iluzivní vzhled do jednoho nebeského prostoru, který částečně zakrývají jakési „přepážky“ jednotlivých klenebních pasů. Drobnosti se v recenzované knize najdou na mnoha místech, i málo čekaných: například když se námět malby v letohrádku Vojtěška v břevnovské klášterní zahradě plauzibilně určuje jako Sv. Josef a jeho bratři místo obvyklého Zázraku sv. Vintíře (ten je v Břevnově zachycen jinde, na známé Asamově fresce v prelatuře).

Obecně v katalogu výrazně zaujme – a je to podobně jako v případě Klinkhammerova hudebního soupisu správný krok za hranice jednoho oboru – snaha interpretovat obrazy pomocí textů. Je k tomu historický důvod: mnohé nástěnné malby vznikaly podle literárně zpracovaných, textových programů, některé texty byly přímo vymalovány na obrazy nebo okolo nich. A tento postup – hledání textových opor v archivních rukopisech i v tištěných knihách, jejichž užívání lze v daném případě předpokládat nebo které je dokonce jisté – přináší rozhodně uvěřitelnější interpretace než čistě estetické vykládání. Tvar, barva, tah a další estetické kvality dostávají v textech a (zadaných) idejích a komplexních

programech doplnění, a úhrnný smysl maleb je tak dostupnější. Práce s texty je tu důsledná, jsou uváděny dlouhé citáty latinských a německých pramenů i s překlady.⁵

Kniha Mádlova týmu se stane standardem pro studium výzdoby dodnes dochovaných benediktinských domů v českých zemích, z kterého bude třeba vycházet. Pozoruhodné je, že autoři do svého léta připravovaného textu stačili vložit i reakce na nové polemiky týkající se založení břevnovského kláštera, tedy doby, které se ani neměli v úmyslu věnovat.⁶

Neuvěřitelně obsáhlá obrazová dokumentace nemá obdobu a má veliký význam studijní i útešný (s Horatiem řečeno: může *aut prodesse, aut delectare*). Je až s podivem, že grafická úprava knihy tuto sílu obrazů ne vždycky „prodává“: mnoho fotografií bylo nejspíš s ohledem na množství dokumentárně zmenšeno, málokdy se využívá tisk na spad strany. Pravda, je to katalog. Sílu některým snímkům maleb ubírají sousední dokumentační fotografie exteriérů staveb. Jako na s. 373 jsou často sytě barevné, pořízené při slunci, s modrou oblohou a i renovované omítky na nich často vytvářejí spíš pohlednicový efekt, který zbytečně přebíjí tlumenější barevnou stylizaci nástěnných maleb a reprodukováných olejomaleb. Možná by bylo vhodnější i z věcného hlediska rytmizovat vizuální stránku knihy a podávat informační snímky exteriérů spíš černobíle nebo v nějaké vhodné monochromatické stylizaci. Náhled na podobné věci se nicméně mění: snímky „z přítomnosti“ bývají jak obsahem, tak stylizací v kunsthistorických publikacích to nejčasovější. Snad tedy i tyto snímky budou časem zajímavým svědectvím, jak se za našich dnů prezentovala „skutečná“ podoba objektů.⁷

Jestliže jsme na stránkách tohoto časopisu mohli nedávno uvítat katalog výstavy o středověkých benediktinech,⁸ vítáme nyní katalog „výstavy“ maleb, která probíhá trvale, a v soupisu hudební program „koncertu“, který kdysi zněl a potenciálně se může znova ozvat. Tyto rozsáhlé knihy společně tvoří knihovnu, která sice nemůže suplovat syntetické dějiny benediktinů u nás, ale poskytuje velmi plastický a detailní obraz s mnoha novými akcenty.

Tato recenze neměla ambici známkovat „výkony“ obou knih uvnitř oborů hudebních dějin nebo dějin umění — naopak chtěla poukázat na to, že obě knihy jsou koncipovány šíře jako příspěvky k poznání celku duchovně-kulturního světa řeholních domů. Nad informačně bohatými kompendii čtenáře možná napadne, že podobnou

5 V tomto ohledu jen jedno upozornění na detail, který se týká textu v jedné Vincentiniho malbě v chodbě břevnovského konventu. Je to známé místo, kterým se obvykle dokládá domácí klášterní tradice, že v břevnovském klášteře žilo před husitskými válkami 500 mnichů (s. 202). Není to úplně snadný text (i když budeme číst „deni“ náležitě „dein“), ale překlad v recenzované knize „po pět staletí“ lze stěží uhájit.

6 Petr KUBÍN, *Založil břevnovský klášter opravdu sv. Vojtěch?*, in: M. Jarošová – R. Lomičková (edd.), *Ora et labora: vybrané kapitoly z dějin a kultury benediktinského řádu*, Praha 2013, s. 27–35; David KALHOUS, *K otázkám počátků břevnovského kláštera*, *Časopis Matice moravské* 134, 2015, s. 207–213; Josef ŠRÁMEK, *Co (ne)víme o raně středověkých dějinách břevnovského kláštera – a jak s tím naložit?*, *Časopis Matice moravské* 134, 2015, s. 215–226; Josef ŠRÁMEK, *Břevnovské opatství ve středověku. Břevnov, Rajhrad, Police nad Metují a Broumov*, Praha 2016 (= *Pietas benedictina* 22), s. 23.

7 Vzhledem k rozsahu musely i při pečlivém redigování knihy uniknout drobnosti, jako jsou veselé záměny liter „Křálovská kanonie“ (s. 167) nebo „převnovské prelatury“ (s. 943).

8 Dušan FOLTÝN et al., *Otevři zabradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300*, Praha 2014, recenze Ondřej KOUPILOV, *Český časopis historický* 114, 2016, s. 470–474.

příručku by si zasloužily i jiné projevy raně novověkých řeholníků. Aby byl obraz duchovní a intelektuální činnosti českých benediktinů úplný, schází ještě podobný katalog jejich prací literárních, vydaných tiskem i zanechaných v rukopisech.

Ondřej Koupil

Jakub ZOUHAR

František Pubička S.I. (1722–1807). Barokní historik ve století rozumu

Praha, Pavel Mervart 2014, 451 s., ISBN 978-80-7465-096-3.

Význačný badatel o dějinách dějepisectví Marian Henryk Serejski upozorňoval kdysi na to, že tento obor by nikdy neměl být omezován na snůšku biografických údajů o daném dějepisci bez akcentování obklopujícího jej mnohohrstvého prostoru (osobního, sociálního, hospodářského, kulturního atd.), přičemž onen širší kontext není jen záležitostí zkoumaného dějepisce, ale zrcadlí se také v tvorbě toho, kdo o něm bádá a píše.¹ Přijetí tohoto aspektu dějepisectví, ať již v podobě provázanosti „Geworfenheit“ a „Entwurf“ v Heideggerem inspirované gadamerovské hermeneutice, nebo v společensko-hospodářské determinaci historikova pohledu na dějiny v goldmannovsko-hauserovském pojetí, očividně nepůsobí teoreticky fundovanému autorovi recenzované publikace obtíže. Jakub Zouhar si dobře uvědomuje úskalí historického myšlení, které by se snažilo zcela opustit mnohoetážový kontext své vlastní doby, a v souvislosti s tím ukazuje, že obraz minulosti je vždy do určité míry tvarován současností.

Poněkud kontrastně k těmto myšlenkám, zásadním pro historické uvažování a hlasitě rezonujícím v úvodu Zouharovy knihy, působí jeho obhajoba neopozitivismu jako pracovní metody a proklamovaná představa, že nejprve je třeba shromáždit údaje k životopisu a teprve potom lze „teoretizovat“. Induktivní sbírání informací z pramenů je samozřejmě základem jakéhokoli historického výzkumu, ale již tato heuristická fáze je velice úzce provázána s teoretickou výbavou historika, kterou je jeho výběr pramenů a způsob práce s nimi do značné míry determinován. Budiž ještě připomenuto, že pokud bylo a je v historiografickém diskursu stále problematické a nevyhraněné samo označení „pozitivismus“ (do nějž bývají často zařazováni naprosto protichůdní a nesouměřitelní historici),² neopozitivismus je na tom i v obecnější rovině snad ještě hůře, o historických disciplínách z něj vycházejících ani nemluvě.³

Zouharova kniha je přes tento (možná jen zdánlivý) vnitřní rozpor dílem mimořádným a obohacujícím, prosyceným učenou kritičností i obdivuhodnou jazykovou erudicí. Metodologickou vynalézavostí se vyznačuje již kapitola, která má čtenáře uvést do publičkovské problematiky. Autor ukazuje obraz Františka Pubičky jako historika,

1 Marian Henryk SEREJSKI, *Przeszłość i teraźniejszość, szkice i studia historiograficzne*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1965, s. 24–25.

2 Charles-Olivier CARBONNELL, *L'histoire dite positiviste en France*, Romantisme. Revue du dix-neuvième siècle 21–22, 1978, s. 173–185.

3 Søren KJØRUP, *Geisteswissenschaften*, Stuttgart – Weimar 2001, s. 269–273.